

Yrkesakademin i Österbotten

Jubileumsfest 5 september 2009

Hannu Katajamäki

Professor
Förvaltningsvetenskaplig fakultet
Vasa Universitet

Tiden för den nya landsbygden

Hårda tider för landsbygden

Regionalutvecklingens *hegemoniska diskurs*, dvs. det man mest talar om, ger en bild av att konkurrenskraft endast kan uppkomma i stora urbana centra. Landsbygdens roll är att fogligt förse centralorterna med råvaror och mänskliga resurser. Man utgår ifrån att framgångsrika innovationsmiljöer skall finnas i större städer. I Finland komprimeras detta synsätt i något som kallas "konkurrensstatens idé". För att regionstrukturen skall vara effektiv och konkurrenskraftig måste den vara tät och bygd kring ett fåtal, större centralorter. Konkurrensstatens kärna ligger i ett ändlöst trimmande och centralisering.

Utgångspunkten är att man i en konkurrensstat inte har råd med traditionell regionalpolitik som går ut på att skapa jämlika förhållanden och förutsättningar för alla delar av landet. Konkurrensstaten vill förstärka redan starka orter och ge de svagare, mer glesbefolkade orterna minimiservice. Använder man regionvetenskapliga begrepp kan man säga att konkurrensstaten föredrar effektivitet framom jämlikhet.

Några regionforskare förutspår att konkurrensstatens följande fas kan vara metropolstaten. I en metropolstat skulle trimmandet intensifieras ytterligare, vilket skulle pågå även oss här i Österbotten. Övertygelsen skulle vara att Finlands globala konkurrenskraft endast kan utvecklas i en överlägsen nätverksmetropol mellan Helsingfors, Tammerfors och Åbo och att satsa resurser utanför denna "superregion" skulle klart minska Finlands globala utvecklingspotential. Som tröst till regioner utanför metropolen kunde göra upp "eleganta regressionsstrategier".

De eleganta regressionsstrategierna spelar rysk rulett med Finlands nationella framtid: i deras avsikt att definiera regressiva regioner och "bakgårdar" kan de på ett avgörande sätt nagga lokalsamfundens förutsättningar i kanterna. Och just ur dessa kunde kanske födas nya kulturella eller ekonomiska framgångssagor. Med vilken rätt tvångsmatar de oss med tanken om att konkurrenskraft endast kan uppkomma i storstadsmiljöer? På vilken logik baserar sig tanken om att endast en viss typ av miljöer är gynnsamma för individuell kreativitet?

Marginaliserande synvinklar till landsbygden

I debatten om regional utveckling kan man hitta landsbygden nämnd i tre olika sammanhang. För det första ses landsbygden som ett stadsnära bostadsområde och plats för sommarstugor och rekreation. För det andra ses landsbygden som spelplatsen för en rad märkliga evenemang. Då medierna skildrar hur man tävlar i att bära frugan på ryggen, ordna kärrfotbolls- eller flugdödartävlingar, framstår landsbygden som ett lekande barn. Den är gullig men kan inte tas på allvar.

I det tredje sammanhanget handlar det om jordbruk. I en större offentlighet uppfattas landsbygden och jordbruket vara ett och samma sak. Defakto utgör jordbruket endast dryg 10 procent av arbetsplatserna på landsbygden. Funktionellt har landsbygden, i decennier, till största delen bestått av annat än jordbruk. Därmed inte sagt att lantbruket skulle vara oviktigt. En ödesfråga för hela Finland är hur man skall skapa en konstellation som tryggar det finska jordbruket och därmed den nationella livsmedelsproduktionen. Uppgiften är inte lätt, för sett till EU:s jordbrukspolitik som helhet har det finländska jordbruket ytterst få relativa fördelar.

Jag antar att EU:s gemensamma lantbrukspolitik skall i framtiden mera och mera understryka relativa fördelar; då man inom EU fördelar stöden inom lantbruket kommer man i allt större utsträckning att se till att lantbruk bedrivs på de ställen där naturförutsättningarna är som gynnsammast. Det är möjligt att man kommer således att frånga principen om att konventionellt lantbruk bör gå att utöva i alla EU:s medlemsländer.

De nya verksamhetsförhållandena ställer det finländska lantbruket i allmänhet och det österbottniska lantbruket i synnerhet inför en pinsam ekvation. Vilka kunde vara vårt lantbruks relativa fördelar? Skapar strävandena efter stora lantbruksenheter dylika fördelar? Kanske på kort sikt men på längre sikt är logiken ohållbar eftersom vi inte kan ändra vårt naturgeografiska läge. Växtsäsongen i Finland är och förblir kortare än i Centraleuropa vara sig lantbruksenheter är stora eller små.

Jag tror nog beslutsfattarna inom EU känner väl till naturgeografiska förutsättningarna i Finland och då det relativa fördelstänkandet vinner allt starkare gehör, finns det allt färre i Bryssel som försvarar det finländska lantbrukets särställning. Finland anses vara ett rikt land där de relativa fördelarna finns på annat håll än inom lantbruket. Med stöd av dessa ekonomiska fördelar anses finländarna kunna köpa sina livsmedel från EUs inre marknad. Bara finländarna själva kan hindra denna utveckling. Om vi förbinder oss att köpa inhemska livsmedel, om än till ett högre pris, kan vårt lantbruk och vår livsmedelsförädlingsindustri ha en framtid. Om priset på livsmedlen är klart viktigare än var de är producerade ser det illa ut för vårt lantbruk. Vi måste förstärka idéer kring närmat.

Då det gäller att trygga det finländska jordbruket handlar det också om politiska beslut som kräver inrikespolitisk konsensus kring målsättningarna samt verkliga vänner i EU:s kärna.

En bred synvinkel till landsbygden behövs

Å andra sidan allt fler företagsidéer går att verkställa på landsbygden. Det kan bli en blomstringstid för innovativa nya företagsamhetskulturer på landsbygden. Man bör lämna lantbrukspolitik bakom sig och i stället koncentrera sig på en heltäckande landsbygdspolitik och därigenom ihärdigt rikta resurserna på att utveckla ett större spektrum av nya verksamhetsmöjligheter på landsbygden. Man bör fördomsfritt och på bred politisk front arbeta för att landsbygden i Österbotten hålls livskraftig. Diskussionen om landsbygdens framtid behöver visdom, vidsynthet och en brokig mosaik av åsikter.

Ödesfrågan för landsbygden är arbetsplatserna. Utan arbetsplatser stannar människorna inte på landsbygden och nya människor flyttar inte dit. Pendlingen är bara en dellösning och på längre sikt finns det mycket osäkerhet kring pendlingen som är förknippade med stigande bränslekostnader och klimatförändring. Därför är höjningen av förädlingsgraden en viktig landsbygdspolitik princip. Ju större del av den österbottniska landsbygdens råmaterial, i form av jordbruk, skogsbruk eller människornas immateriella kunnande, som kan förädlas så långt som möjligt på landsbygden, desto fler blir arbetsplatserna.

Idéerna om värdekedjor har en stor betydelse för höjningen av förädlingsgraden. Det behövs utvecklingsprojekt inom vilka man funderar på värdekedjor som helhet, ända från de möjligheter som marknaderna erbjuder till organiseringen av produktionen och förädlingen av råvarorna. Marknaderna är lokala, regionala, nationella och internationella. Också turisterna är en viktig målgrupp för den österbottniska landsbygdsföretagsamheten.

Utgångspunkten är att gestalta landsbygden som en mångsidig region för växelverkan mellan naturens och människans verksamheter. Principen är att miljön erbjuder många slags möjligheter för den mänskliga verksamheten, men man måste ta hänsyn till och identifiera naturens egna ramvillkor, så att den ekonomiska nyttan inte går före naturens rättigheter. Meningen är också att förhindra sådana överdrivna beslut som fattats i miljöskyddets namn. Man försöker hitta en balans mellan miljö, ekonomi och mänskliga verksamheter.

I praktiken förutsätter förverkligandet av miljömedvetenheten att man bevarar landsbygdsnaturen, det öppna landsbygdslandskapet och de utrotningshotade djuren, att man granskar vattendrag och avloppshantering i förhållande till ekonomisk och mänsklig verksamhet samt att man vårdar traditionella biotoper. Vidare krävs det att man anpassar gamla och nya miljöer som byggts upp till varandra samt att man vårdar kulturmiljöernas historiska mångdimensionalitet och mångsidighet.

De strömningar som råder i världen berör också landsbygden. Inom den breda landsbygdspolitik uppskattar man det mångdimensionella

utvecklingsarbete som uppstår när olikheter möts. Sättet att gestalta landsbygden utgående från den språkliga identiteten är en österbottnisk resurs.

Till den kulturella värdepluralismen hör att se landsbygden som en helhet; landsbygdens ödesfrågor bör studeras ur många olika synvinklar samtidigt. Den kulturella värdepluralismen förverkligas inte om olika förvaltningssektorer och andra grupper som är intresserade av landsbygden genomför sina egna projekt var för sig och ovetande om varandra. Den kulturella värdepluralismen förutsätter också en mångsidig växelverkan mellan människor och företag på landsbygden och i städerna.

Medborgare, regionmyndigheter, läroanstalter, kommuner, företag och medborgarorganisationer har rätt och skyldighet att delta i utvecklingen av landsbygden. Inom den breda landsbygdspolitiken finns inga kärngrupper eller utomstående. I projekten koncentrerar man sig på språklig och regional jämlikhet samt jämlikhet mellan könen och åldersgrupperna.

Arbetsmetoden i den breda landsbygdspolitiken är partnerskap. Förverkligandet av partnerskapet förutsätter att regionmyndigheter, kommuner, företag, medborgarorganisationer och olika läroanstalter diskuterar tillsammans och jämbördigt om de grundläggande utmaningarna på landsbygden.

Några konkreta idéer för den nya landsbygden

Trots att man politiskt skulle lyckas trygga det finländska jordbruket skulle detta inte nödvändigtvis garantera en välmående landsbygd som helhet. Det krävs nya arbetsplatser och framför allt nya småföretag. Det finns dock goda förutsättningar att skapa sådana på landsbygden inte minst tack vare alla de förnybara energikällor som där finns: trä, organiskt avfall, energiväxter, jordvärme, vind och sol. Att kombinera dessa maximalt för att producera elektricitet, värme och biobränsle bör ses som en enastående nationell möjlighet. Landsbygdens närproducerade energi skapar arbetsplatser. Dessutom medför ett stort antal små energikällor en mindre risk än ett fåtal stora produktionsanläggningar. Och de små energikällorna kan knytas samman till större nätverk som därmed åtnjuter vissa stordriftsfördelar. Det finns en enorm potential för landsbygden med mångformig och decentraliserad bioekonomi.

På landsbygden kan man också bygga upp tjänstenätverk. Kommuner, företag och medborgarorganisationer kan gemensamt erbjuda tjänster åt såväl fast som semesterbosättning. Utan dylika arrangemang kommer landsbygdens tjänster att fjärma sig från befolkningen. Det finns redan illvarslande tecken: kommunsammanslagningar innebär i regel att serviceutbudet centraliseras och kommuninnevånarna får vänja sig vid längre avstånd till servicepunkterna. Detta är något som speciellt landsbygdsbefolkningen får lida för. I all synnerhet bör man fästa uppmärksamhet vid problematiken i de fall där landsbygdskommuner sammanslås med större centralorter. Det är märkligt hur lite man beaktat regional demokrati och medbestämmanderätt i samband med planering av

förvaltningen för dessa nya kommuner. Nya storkommuner slängs som drivved utför floden.

Tiden för verklighetens geografi

I den debatt som pågår angående kommun- och servicereformer har man inte, tills vidare, kunnat se lösningar på medborgarnas nivå. Man beaktar enbart modeller som betonar storskaliga och centraliserade strukturer. Man kunde ha hoppats att de uppifrån dikterade, "stora lösningarnas" tid hade varit förbi i Finland. Men det verkar inte vara så. Jag vill dock påstå att de verkliga lösningarna, som beaktar olika orters särdrag och medborgarnas behov, finner man i den konkurrenskraftiga logiken om småskalighet. Framtiden skall inte karaktäriseras av stora och styva strukturer utan av flexibla, mångfasetterade och effektiva nätverk.

Inom kommun- och servicestrukturreformerna borde man senast nu börja koncentrera sig på det mest väsentliga: hur skall servicen organiseras så att den tryggar ett drägligt liv överallt i kommunen. Med detta avser jag allt från livliga affärsgator i stadskärnan till små byar ute på landsbygden.

Diskussionerna om hur städer skall kunna växa genom kommunsammanslagningar framhäver på ett egoistiskt sätt innerstädernas behov och ignorerar samtidigt landsbygdsbefolkningens vardagliga verklighet. Vad gäller kommun- och servicestrukturreformerna borde man övergå från önsketänkandes geografi till verklighetens geografi.

Jag är liten förargad då Finlands politiska och ekonomiska elit vänder ryggen åt det som är värdefullt för detta land. Finlands framgångssaga handlar om ett diversifierat samhälle där små lokalsamhällen fått utvecklas som en skiftande skara. Ett gott exempel är skolväsendet. Små skolor har kunnat erbjuda en trygg och effektiv inlärningsmiljö. Ett diversifierat högskolenätverk har skapat förutsättningar till framgång för alla delar av landet. Kommuner av mänsklig storlek har garanterat högklassig grundservice åt alla medborgare. Också små byar och stadsdelar har fått en representant i kommunernas beslutande organ. Den finska modellen beundras på andra ställen i världen. I den har storartade fenomen som Nokia och andra världssensationer fått sin grogrund.

I framåtskridandets och konkurrenskraftens namn håller man nu på att montera ner dessa finländska framgångsfaktorer. Man vill hellre se ett Effektivitets-Finland som byggs upp kring ett fåtal centrum. Regional utvecklings modeller, som baserar sig på Centraleuropas verklighet, implementeras tillgjordt. Finlands geografiska förhållanden är totalt annorlunda. Vårt land består av små centralorter och en vidsträckt landsbygd. Metropolstrategin är omöjlig för Finland: det finns inte tillräckligt med invånarna för en sådan vision. När man ursinnigt strävar efter samma slags regionala strukturer som finns i Centraleuropa skapar man ett elakt land som bildas av stora enheter, långa resor till servicepunkterna och arrogans mot medborgare. De som bor lite avsides har att se fram emot en allt svårare vardag.

Det finns dock ett alternativ. Konkurrenskraftig Finland som utgår ifrån den nya lokala utgångspunkten kan skapas. Samhället i allmänhet och ekonomin i synnerhet är alltid politisk och med politiska beslut kan vi styra samhälleliga processer. Marknadskrafterna är inte anonyma varelser utanför vår vilja. Tillsammans kan vi bygga upp ett land med människoansitet och som baserar sig också i framtiden på närhetens och humanismens ekonomi och på en brokig mosaik av lokalsamhällen. Den här strävan är inte en kamp mot utan för väderkvarnar.